

ВИЩА ОСВІТА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ: СУЧАСНИЙ СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

У статті висвітлюються тенденції розвитку, модернізація та засадничі принципи функціонування вищої освіти в Україні на початку XXI століття. Зазначається, що консерватизм, інерційність, внутрішня зацикленість освіти стали серйозною перешкодою на шляху формування конкурентоспроможності країни. Особливий акцент зроблено на основних напрямках розвитку освіти в сучасних умовах: фундаменталізація освіти, випереджувальний характер всієї системи освіти, індивідуалізація навчальної діяльності.

Ключові слова: економіка знань, людський капітал, модернізація, засадничі принципи функціонування вищої освіти, фундаменталізація освіти, випереджувальний характер системи освіти, індивідуалізація навчальної діяльності.

I. Вступ. Вища освіта — особлива сфера життєдіяльності суспільства, у якій відбувається як відтворення знань, умінь, навичок, досвіду, так і самого характеру мислення, суспільних цінностей, історичної, соціокультурної самосвідомості нації. Не потребує особливого обґрунтування твердження про те, що кількісні та якісні параметри людського розвитку значною мірою визначаються станом вищої освіти, її спроможністю надавати сучасні освітні послуги, створювати передумови для формування трудового потенціалу, який відповідає вимогам сьогодення.

На рубежі двох тисячоліть вища освіта не лише Європи, але й практичного всього світу переживає період модернізації, перегляду не лише окремих напрямів, методів науково-педагогічної діяльності, а й багатьох засадничих принципів свого функціонування. За цих умов принципово важливим є питання про те, що є першоджерелом, першопричиною суттєвих зрушень у царині освітньої діяльності. Для відповіді на поставлене запитання маємо зважати на таке. Системи освіти різних країн упродовж останніх десятиліть перманентно стикалися з кризовими явищами. Скрізь періодично не вистачало фінансових коштів, викладачів, приміщень, навчально-методичних розробок, методик

інтерактивного навчання тощо, тобто абсолютно всього, окрім бажаючих учитися. Проте на межі двох тисячоліть національні системи освіти зіштовхнулися зі значно складнішими проблемами, ніж відсутність належних ресурсів чи потреба подолати традиційну інерційність, притаманну системам освіти, надто повільну зміну внутрішнього укладу у відповідь на зовнішні виклики та запити тощо. Проблеми, що постали перед національними системами освіти наприкінці XX — на початку XXI століття, мають загальносвітовий контекст і пов'язані з тими процесами, які мають містку назву «глобалізація». Справді, ми живемо у світі, який глобалізується, у світі, де формуються принципово нові правила економічного і суспільного буття, де стираються кордони, у світі нових інформаційно-комунікаційних технологій, у світі, де започатковуються нові принципи функціонування економічної системи.

II. Постановка завдання. В умовах, коли глобалізаційні процеси набули небаченого розвитку та інтенсифікації, стало очевидним, що освіта в цілому і вища зокрема не встигають у змістовому плані за швидко змінюваними технологіями, потребами інтелектуального забезпечення нової стратегії розвитку суспільства на основі знань та високоефективних технологій. Консерватизм, інерційність, внутрішня зацикленість систем освіти стали серйозною перешкодою на шляху вирішення глобальних проблем та формування конкурентоспроможної держави, суспільства, особистостей. І це не є перебільшенням. Маємо чітко усвідомлювати, що у світі, який глобалізується, на порядок зростає конкуренція в різноманітних її формах. Усі ми змушені жити у конкурентному світі, конкурентному середовищі, яке вимагає від кожної економічно активної людини, всіх суб'єктів господарювання, держави, суспільства в цілому наявності конкурентних переваг. Саме конкурентні переваги мають стати провідною ознакою, однією з головних домінант розвитку суспільства у XXI ст.

III. Результати дослідження. Для того щоб набути, підтримувати та розвивати конкурентні переваги, кожна країна має сформу-

вати інноваційну економіку, економіку знань. Остання — це економіка, яка створює, поширює і використовує знання для забезпечення свого зростання й конкурентоспроможності, економіка, яка не лише використовує знання в різноманітних формах, а й продукує їх у вигляді високотехнологічної продукції, висококваліфікованих послуг, наукової продукції.

Якщо розглядати економіку знань із прикладних, практичних позицій, крізь призму реальних механізмів її впливу на соціально-економічний розвиток, то варто наголосити на такому. В організаційно-технологічному, трудовому аспекті економіка знань — це економіка, основою якої є високопродуктивні, конкурентоспроможні робочі місця, на яких працюють висококваліфіковані, інноваційно орієнтовані працівники; в ній впроваджуються інформаційні, комунікаційні та інші сучасні прогресивні технології і виготовляється високотехнологічна, наукомістка та конкурентоспроможна продукція. Отже, основною ознакою економіки знань є конкурентоспроможність у найширшому сенсі цього поняття, що продукує конкурентні переваги та забезпечує динамічний соціально-економічний розвиток.

Сучасну економіку знань як передумову економічного зростання постіндустріального типу можна сформулювати за наявності відповідного людського капіталу. Якщо не аксіомою, то фактом, який все більше визнає громадськість, є те, що ні фінансовий, ні фізичний капітал не відіграють нині провідної ролі, цю роль відіграє саме людський капітал, який є основою формування економіки знань. Неупереджений аналіз свідчить, що людський капітал є найбільш продуктивним і здатен забезпечувати сучасні конкурентні переваги. Цей капітал значною мірою формується саме у сфері освіти, що зумовлює як підвищення її ролі та значення, так і вимагає від освітньої діяльності змін та модернізації відповідно до вимог сьогодення.

Як відповісти на виклики XXI століття, як визначитися з основними напрямками розвитку освіти в суспільстві, що перебуває під впливом глобалізаційних процесів?

Розв'язання цього багатопланового завдання не можливе без урахування світових тенденцій розвитку університетської освіти. Комплексний неупереджений аналіз таких тенденцій дає змогу виокремити найважливіші з них а саме:

1) фундаменталізація освіти, яка має суттєво підвищити її якість;

2) випереджувальний характер всієї системи освіти, її спрямованість на вирішення проблем та завдань постіндустріальної цивілізації, на розвиток творчих здібностей людини;

3) індивідуалізація навчальної діяльності, що має здійснюватися з урахуванням мінливого характеру ринку праці, потреб, уподобань, особистісних якостей майбутнього фахівця.

Під поняттям «фундаменталізація» розуміється суттєве підвищення якості освіти і рівня компетентності фахівців шляхом модернізації змісту навчальних дисциплін та науково-методичного забезпечення навчального процесу. Фундаменталізація не зводиться до збільшення годин на вивчення навчальних дисциплін того чи іншого циклу. Йдеться про досягнення принципово нових цілей вищої освіти. Завданням фундаментальної університетської освіти є створення умов для виховання та формування сучасного наукового мислення, внутрішньої потреби у саморозвитку, самоосвіті упродовж життя людини.

Університетська освіта може вважатися фундаментальною, якщо вона продукує не вузькоспеціалізовані, а системні, методологічно важливі, інваріативні, «довгоживучі» знання, які сприяють інтелектуальному розвитку особистості, її адаптації до швидко змінюваних технологічних і соціально-економічних умов.

Обов'язковою передумовою фундаменталізації університетської освіти є як створення нових навчальних курсів, що якісно відрізняються від традиційних за структурою і змістом, а також своєю спрямованістю на узагальнені, універсальні знання, формування загальної культури і розвиток наукового мислення, так і підвищення фундаментальної компоненти у навчальних дисциплінах чинних навчальних планів.

Ще раз наголосимо, що фундаментальні знання — це системоутворюючі, цілісні, глибокі, змістовні, методологічно значимі уявлення про навколишній світ, закономірності його функціонування та розвитку. Без таких знань неможливо гармонізувати відносини людини з природою, забезпечити високу загальну культуру та інтелектуальний розвиток особистостей і суспільства в цілому.

Фундаменталізація освіти може досягатися шляхом запровадження комплексу заходів, складовими яких є:

1. Зміна співвідношення між прагматичною та загальнокультурною, загальнонауковою складовими освіти. При цьому пріоритетним є формування у майбутніх фахівців наукових засад системного мислення, загальної культури молодшої людини.

2. Зміна змісту дисциплін, які опановуються. При цьому основну увагу слід зосереджувати на вивченні фундаментальних законів розвитку природи та суспільства, формуванні цілісних уявлень про глобальний світ, його проблеми та шляхи їх вирішення.

3. Забезпечення пріоритетності інформаційних, інтелектуальних, науково-природничих компонент в системі освіти людей, які житимуть і працюватимуть в інформаційному суспільстві, формуватимуть економіку знань, набуватимуть конкурентних переваг.

Реалії сьогодення незаперечно вказують на те, що вищі навчальні заклади на всіх континентах все більше уваги приділяють фундаменталізації навчального процесу. Навіть американська освіта, якій притаманні прагматичність, орієнтація на отримання передусім фахових компетенцій, все більше уваги приділяє інтелектуалізації освіти, вихованню у майбутніх фахівців уміння самонавчатись і самовдосконалюватись, щоб за будь-яких обставин фахівець не залишився на узбіччі життя.

Щодо випереджального розвитку освіти, то сутність цієї тенденції, цього напрямку полягає не лише в тому, щоб забезпечити пріоритетний розвиток системи освіти на фоні інших складових соціально-економічного розвитку, а головне своєчасно підготувати майбутніх випускників до викликів XXI століття, до розв'язання тих протиріч, які притаманні світу, що глобалізується. Система освіти випереджального характеру має формувати у молодих людей такі якості, що допоможуть їм успішно адаптуватися, жити і працювати в непростих конкурентних умовах, породжених глобалізацією. Це, зокрема, системне наукове мислення, екологічна культура, інформаційна культура, творча активність, толерантність, уміння працювати в команді, висока моральність, уміння працювати на результат.

Концепція випереджальної освіти протилежна іншій концепції, а саме — концепції підтримуючої освіти, яка орієнтується на вимоги сьогодення, без урахування того, що чекає фахівців у майбутньому. Випереджаль-

на освіта має бути зорієнтована на майбутнє, на ті умови життя і професійної діяльності, в яких буде перебувати випускник через 5–8 років після вступу до ВНЗ.

Щодо третьої тенденції та третього напрямку розвитку освітньої діяльності

— індивідуалізації навчального процесу: пов'язана з таким. Передусім варто підкреслити, що індивідуалізація навчання

— це надання можливості тому, хто навчається, самостійно обирати рівень вивчення дисциплін та їх перелік (коло) понад нормативні вимоги, передбачено освітньо-професійною програмою, залежно від власних цілей, потреб, можливостей. Складовою індивідуалізації також є така організація навчального процесу, за якої при виборі способів, прийомів, темпу навчання враховують індивідуальні відмінності студентів, рівень розвитку їхніх здібностей до навчання.

Індивідуалізація вкрай потрібна передусім тому, що в природі не існує середньостатистичного студента, він завжди є індивідуальністю, з відповідною підготовкою, притаманними йому здібностями, інтелектом, мотивацією до навчання, психофізіологічними особливостями. Як підкреслюють філософи, все у світі являє собою єдність загального, специфічного та індивідуального. Загальне і специфічне існують в індивідуальному і проявляються через індивідуальне.

У цілому необхідність індивідуалізації навчального процесу є цілком очевидною з огляду на такі обставини:

1. Кожний студент — це одночасно і об'єкт, і суб'єкт освітньої діяльності, який є особистістю, має свої уподобання, індивідуальні якості, потреби, природжені здібності, які потребують розвитку. Студент має право на самореалізацію, якнайповніший розвиток здібностей, рис, гідне формування свого трудового потенціалу з урахуванням особистих характеристик.

Як вітчизняна, так і зарубіжна практика освітньої діяльності свідчать, що не має рецептів вирішення цього завдання без індивідуалізації навчального процесу.

2. За сучасних умов господарювання, що формуються під впливом глобалізаційних процесів, ринок праці є мінливим, тому проблематично орієнтуватися на роботу за конкретною, наперед визначеною вузькою спеціалізацією чи на конкретному робочому місці. Втім, кожен майбутній фахівець може

і повинен орієнтуватися на певний сегмент ринку праці, виходячи зі своїх уподобань та потреб.

Чи можна узгодити власні потреби, інтереси студента та вимоги, що їх висуває ринок праці, без індивідуалізації навчального процесу? Відповідь є очевидною. Цього неможливо досягти за природою. З огляду на зазначене вище індивідуалізація навчального процесу є нагальною проблемою⁵ сьогодення. Вирішити її вища школа має обов'язково, оскільки саме від цього значною мірою залежить, чи зможемо ми відповісти на виклики, породжені глобалізацією світової економіки.

Індивідуалізація навчального процесу може забезпечуватися комплексом заходів, серед яких акцентуємо увагу на таких:

- а) розширення вибіркової складової навчального плану;
- б) задіяння сучасного арсеналу форм і методів індивідуально-Іконсультативної (контактної) роботи викладача зі студентами;
- в) підвищення ролі індивідуальної компоненти при організації самостійної роботи студентів;
- г) задіяння всього арсеналу педагогічних прийомів, засобів задля створення умов, за яких кожна людина, котра навчається, отримує можливість проявити свою індивідуальність.

Як узгоджуються виокремлені вище світові тенденції розвитку освітньої діяльності з реаліями національної вищої школи і, передусім, економічної? Якщо розглядати вищу економічну освіту під кутом зору відповідності її змісту загальносвітовим тенденціям розвитку, то маємо констатувати наступне. Упродовж 90-х років століття, що минуло, в економічній освіті спостерігалось поступове зниження фундаментальної складової навчальних дисциплін. Немало цих дисциплін продукували понятійне мислення та формували компетенції на рівні знання інструктивних матеріалів. Не в останню чергу це сталося через зниження масштабів та рівня наукової роботи викладачів. Проявилася хибна тенденція до дроблення курсів, формування навчального плану виходячи не з інтересів студентів, а під конкретного викладача. Не можна не акцентувати увагу на тому, що чинні навчальні плани не забезпе-

чували належної гнучкості, вибіркової дисциплін, а отже не зорієнтовані належним чином на сучасну мінливість потреб ринку праці. Означені вище та інші недоліки в освітній діяльності, що накопичились в останні роки, негативно впливають на якість освітніх послуг, не забезпечують формування фахових компетенцій фундаментального, випереджаючого характеру, що мають врахувати особисті потреби майбутнього спеціаліста та вимоги ринку праці.

Позитивний досвід модернізації освітньої діяльності у руслі основних тенденцій розвитку світової вищої економічної освіти накопичено в Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана. На нинішньому етапі розвиток освітньої діяльності в університеті здійснюється у контексті заходів щодо реалізації основних принципів Болонської декларації. Науково-педагогічний персонал університету виходить з того, що освітня діяльність відповідно до вимог Болонської декларації та загальносвітових тенденцій її розвитку це не тільки рівні, модулі, експерименти, кредити, рейтинги. Це, перш за все, нова філософія освітньої діяльності, це новий рівень фундаменталізації та індивідуалізації освіти, це нові принципи організації навчального процесу, це новий тип відносин між викладачем і студентом, це нові «технології» опанування знань, це унеможливлення репродуктивних методів навчання, це прозорість навчального процесу і ще багато іншого.

IV. Висновки. Гармонізація власної науково-педагогічної діяльності з європейськими освітніми вимогами та надбаннями кращих світових університетів має носити системний характер та здійснюватися, за нашою оцінкою, за такими напрямками:

- 1) оптимізація навчальної і наукової роботи, відродження і розвиток наукових шкіл, досягнення якісно нового рівня наукової роботи викладачів університету;
- 2) удосконалення структури та змісту навчальних планів, підвищення їх фундаментальної складової, оптимізація навчального навантаження, впровадження цілісної системи підготовки фахівців за індивідуальними навчальними планами;
- 3) інтенсифікація навчального процесу, наповнення якісно новим змістом само-

стійної роботи студентів та контактної (індивідуально-консультативної) роботи студентів з викладачами;

4) запровадження системи діагностики знань, що відповідає європейським вимогам і забезпечує повноцінну реалізацію її основних функцій і, передусім, мотивуючої та контролюючої;

5) запровадження системи ліквідації академзаборгованості та проведення державної атестації, що враховує кращі зарубіжні і вітчизняні надбання;

6) забезпечення прозорості навчального процесу у самому широкому розумінні її суті, підвищення інформованості студентів з питань освітньої діяльності; формування сучасного європейського типу відносин між викладачем і студентом; створення системи навчання, за якої студент не тільки і не стільки об'єкт, а суб'єкт освітньої діяльності;

7) впровадження заходів інституціонального характеру — перехід на європейські кредити, розробка інформаційних пакетів, введення додатків до дипломів європейського взірця, шкали оцінювання знань за системою ECTS тощо. Тобто, мова йде про захо-

ди, які зближують різні освітянські школи та про певну уніфікацію навчальної діяльності в позитивному розумінні її наслідків.

Вищий навчальний заклад, який хоче мати беззастережні конкурентні переваги на сучасному ринку освітніх послуг, повинен здійснювати свою діяльність з урахуванням сучасних тенденцій розвитку світової освіти, і максимальною орієнтацією на розкриття і розвиток творчого потенціалу студента, на всебічне піклування про його потреби, на формування не лише високопрофесійного фахівця, а й гармонійно розвиненої особистості. Саме такою має бути філософія освітньої діяльності у кожному вищому навчальному закладі.

In the article the tendencies of development, modernization and basic principles of functioning of higher education in Ukraine at the beginning of the XXI-century are lighted. It is marked that conservatism, inertia internal reserve of educations became the serious obstacle on the way of forming competitiveness of the country. The special accent is done on basic directions of development the education in modern terms: fundamentalization of education, passing ahead character of all system of education, individualization of educational activity.

Романюк М. Д., Романюк Т. М.

МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ГАЛИЧНИН: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ, СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

У статті проаналізовано сучасний стан та регіональні особливості внутрішніх і зовнішніх міграційних переміщень населення в регіонах України та областях Галичини. Розглядаються основні чинники, спрямованість та обсяги міграційних потоків постійної, маятникової, сезонної, закордонної трудової міграції та еміграції. Сформульовано шляхи врегулювання масових міждержавних переміщень трудового потенціалу.

Ключові слова: міграції населення регіону, чинники та фактори міграції населення Галичини, регіональні аспекти постійної, сезонної, маятникової, зовнішньої міграції, врегулювання міждержавних міграційних переміщень населення.

I. Вступ. Для кожного регіону як і країни в цілому міграції населення по різному

справляють свій вплив на його соціально-економічний розвиток, демографічну ситуацію, урбанізаційні процеси, підтримання рівноваги між попитом і пропозицією робочої сили. Вплив міграційних процесів на розвиток та стабільність громадянського суспільства в Україні на початку третього тисячоліття, як і протягом усього часу набуття нею статусу незалежної держави, був і залишається досить вагомий.

Без аналізу та врахування сучасних міграційних тенденцій у нашій країні в контексті участі України в європейському та світовому міграційних просторах неможливе формування власної національної політики молоді української держави. Проблеми, що пов'язані з управлінням міграційними процесами особливо актуалізується у зв'язку із новою політичною ситуацією, обранням Президентом України Віктора Ющенка, при-